พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน

ตอน ๑

พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพพระไผทราชสถาบีค

และ

ประชุมเพลิงศพ นางไผทราชสถาบีค

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐

พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน

ตอน ๑

พิมพ์ในงาน

พระราชทานเพลิงศพพระไผทราชสถาบิต

และ

ประชุมเพลิงศพ นางไผทราชสถาบิต

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ. ศ. ๒๕๑๐

พระ และ นางไผทราชสถาบิต

คำนำ

คุณพระไผทราชสถาปิต (ประชิต สถาปิตานนท์) และคุณนายไผทราชสถาปิต (สารี่ สถาปิตานนท์) ได้อุปถัมภ์บำรุงอาตมานับเป็นเวลานาน นอกจากบำรุงด้วยอาหารประจำแล้ว เวลามีงานบุญงานกุศลที่จัดขึ้นในวัดโสมนัสวิหาร หรือว่าในการไปบำเพ็ญบุญในที่อื่น ๆ เช่นการทอดกฐิน ผ้าป่าเป็นต้น คุณพระกับคุณนาย ก็มีส่วนช่วยตามกำลังเสมอมา ตามปกติคุณพระเป็นปัญญาธิกะ จะทำบุญให้ทานก็ทำด้วยความรู้ว่าถูกว่าชอบ และไม่เดือดร้อน ไม่กระทบกระเทือนทั้งตนและผู้อื่น เป็นผู้มีอัธยาศัยชอบสงบ แม้คุณนายก็เป็นผู้มีอัธยาศัยประกอบไปด้วยเมตตา กรุณา มีวาจาถ้อยคำสุภาพเป็นปกติ เมื่อกำลังยังพอเดินมาวัดได้ ก็เคยมาฟังเทศน์ในวันธรรมสวนะเป็นประจำ แต่ก็เป็นไปไม่กี่ปีโรคภัยไข้เจ็บเบียดเบียน เดินไปไหนไม่ไหว ได้แต่ฟังวิทยุอยู่ที่บ้าน ชอบฟังธรรมที่มีนิทานสาธก และจำได้ เคยเล่าให้ฟังเสมอ และบางคราวอาตมาก็เล่าให้คุณนายฟังถึงเรื่องชาดกบ้าง นิทานปัจจุบันสมัยพุทธกาลบ้าง เคยให้หนังสือชาดกไปให้เด็กอ่านให้ฟังบ้าง คุณนายเป็นผู้มีความจำดี ได้ฟังแล้วจำไว้ได้แล้วเล่าต่อให้ลูก ให้หลานฟังแทบทุกเรื่อง ด้วยเหตุที่คุณนายชอบฟังธรรมะที่เกี่ยวกับนิทานชาดก จึงได้เขียนเรื่องธรรมะเกี่ยวกับนิทาน โดยให้ชื่อเรื่องว่า "**พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน**" ซึ่งเป็นอุบายวิธีที่พระพุทธเจ้า ทรงฝึกสอนคนด้วยทรงยกเรื่องราวในอดีตมาทรงเล่าให้ฟังบ้าง ทรงอธิบายเหตุผลในปัจจุบัน

ให้บุคคลรู้จักกลับตน ละชั่วประพฤติดีบ้าง จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ส่วนธรรมบรรณาการ ในงานพระราชทานเพลิงศพคุณพระ และ ประชุมเพลิงศพคุณนาย ในครั้งนี้

ขอกุศลผลบุญที่เกิดจากหนังสือนี้ จงสัมฤทธิ์ผลเป็นอิฏฐวิบุลมนุญสมบัติ แก่คุณพระไผทราชสถาปิต (ประชิต สถาปิตานนท์) และแก่คุณนายไผทราชสถาปิต (สารี่ สถาปิตานนท์) ในสัมปรายภพทุกประการ เทอญ.

พระอมรมุนี

วัดโสมนัสวิหาร
๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๐

พุทธวิธีทรงฝึกเวไนยชน

ตอน ๑

พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดา พระองค์ทรงมีพระคุณว่า **อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ** เป็นผู้ฝึกคนที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นจะยิ่งกว่า ดังนี้ ก็เพราะพระองค์ทรงมีพระญาณอยู่หลายอย่าง ซึ่งทำให้พระองค์ทรงสามารถสั่งสอนผู้อื่นแม้เพียงครั้งเดียว ผู้นั้นก็มีความรู้สึกตนและปฏิบัติตามได้ พระญาณที่ทรงใช้ในการฝึกคนนี้ เช่น **เจโตปริยญาณ** ทรงรู้จักกำหนดใจผู้อื่น **นานาธิมุตติกญาณ** พระปรีชากำหนดรู้อธิมุติ คือ อัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต่าง ๆ กัน **อินทริยปโรปริยัตตญาณ** พระปรีชากำหนดรู้ความอ่อน และแก่กล้าแห่งอินทรย์ของสัตว์ทั้งหลายเป็นต้น เพราะพระองค์ทรงรู้จิตใจของผู้อื่น ว่าดีชั่วอย่างไร มีกิเลสอย่างไหนหนา อย่างไหนบาง และมีอัธยาศัยน้อมไปในความดีมากน้อยแค่ไหนหรือไม่ จนทรงรู้อินทรีย์ คือ ธรรม ที่ชื่อว่าอินทรีย์ มีศรัทธาเป็นต้นว่าอ่อนหรือแก่อย่างไรแล้ว จึงทรงแสดงธรรมแก่ผู้นั้น ผู้ฝึกนั้นได้อย่างสะดวกถูกกับอัธยาศัย โดยไม่ต้องเสียเวลาเปล่าจากประโยชน์ ย่อมมีประโยชน์ในการทรงฝึกทรงสอนทุกครั้งไป ทั้งผู้ที่รับการฝึกจากพระองค์แล้ว ย่อมได้รับผล คือ เป็นคนที่ดีเสมอ ในเมื่อผู้นั้นมีอุปนิสัยสมควรแก่การฝึกนั้น ฉะนั้น การฝึกของพระองค์จึงไม่มีการฝึกของผู้อื่นใดจะยิ่งไปกว่า ดังจะได้นำวิธีฝึก และบุคคลผู้ได้รับการฝึกมาแสดงไว้ เพื่อประดับความรู้ของท่านผู้อ่านเป็นลำดับไป

พระพุทธพจน์ก่อนปฐมเทศนา

เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ครั้นได้เสวยวิมุติสุข ณ บริเวณใกล้เคียงพระมหาโพธิพอสมควรแล้ว ก็เสด็จไปเมืองพาราณสี สู่ป่าอิสิปตนะมฤคทายวัน เพื่อทรงแสดงพระธรรมจักรเป็นปฐมเทศนา ในระหว่างทางที่เสด็จนั้น ได้สวนทางกับอาชีวกนักบวชนอกศาสนาผู้หนึ่งชื่ออุปกะ เมื่ออุปกะเห็นพระองค์ ซึ่งมีพระฉวีวรรณเปล่งปลั่งผ่องใส จึงถามพระองค์ว่าท่านบวชกับใคร ท่านชอบใจธรรมของใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน อินทรีย์ของท่านผ่องใสยิ่งนัก พระองค์ตรัสตอบว่า

> เราเป็นผู้ครอบงำเสียซึ่งธรรมทั้งปวง ที่เป็นไปในภูมิ[๑] ๓ เป็นผู้ตรัสรู้แจ้งซึ่งธรรมทั้งปวง ในภูมิ[๒] ๔ อันเครื่องทาเครื่องฉาบ คือ กิเลส ไม่ฉาบทาเราให้ติดอยู่ใน ๓ ภูมิได้ เราละเสียซึ่งธรรมใน ๓ ภูมิทั้งหมด เป็นผู้น้อมไปแล้วในนิพพาน เป็นที่สิ้นแห่งตัณหา เราพ้นแล้วจากอาสวะทั้งปวง เราตรัสรู้เองแล้ว จะพึงแสดงซึ่งใครเล่าว่าเป็นศาสดาอาจารย์แห่งเราไม่มี ในโลกกับทั้งเทพดาทุกภพจบสัตววิสัย บุคคลที่จะเปรียบด้วยเราก็ไม่มี เพราะว่าเราเป็นพระอรหันต์ในโลก เราเป็นศาสดาในโลก

---

๑. ภูมิของจิตที่เป็นไปในกามในรูปในอรูปเรียกว่า กามภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ. ๒. เพิ่มโลกุตรภูมิจึงเป็น ๔.

ไม่มีศาสดาอื่นยิ่งไปกว่า เราเป็นผู้ตรัสรู้ชอบเองผู้เดียว เราเป็นผู้เย็นแล้ว ดับแล้ว โดยเหตุไม่มีกิเลสเครื่องทำจิตให้เร่าร้อน เราจะไปยังเมืองแห่งชาวกาสี เพื่อจะให้ธรรมจักรเป็นไป เมื่อสัตวโลกมืดอยู่ เพราะไม่มีจักษุคือปรีชาญาณ เราจะตีซึ่งกลองอมฤตนิพพาน ประกาศให้เวไนยสัตว์ผู้พร้อมด้วยอุปนิสัย เพื่อจะได้ธรรมจักษุในธรรมคือบรรลุ โลกุตตราริยมรรคผล เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคตรัสตอบแก่อุปกาชีวก ด้วยพุทธนิพนธ์ฉะนี้แล้ว อุปกาชีวกกล่าวรับเป็นคำสรรเสริญว่า ดูก่อนอาวุโส ท่านมาปฏิญญาฉันใด ท่านเป็นอนันตชินบุคคลผู้ชำนะไม่มีที่สุดจริง พระผู้มีพระ-ภาค ตรัสพระคาถา แสดงชินนามตามอุปกาชีวกดังนี้ว่า ชนเหล่าใด ได้ถึงความสิ้นอาสวะแล้ว ชนเหล่านั้น ชื่อว่าเป็นชินะผู้ชนะจริงเช่นด้วยเรานี้ และบาปธรรมเราได้ชนะแล้ว ดูก่อน อุปกะ เพราะเหตุนั้นเราจึงเป็น ชิโน.

เมื่อพระองค์ตรัสดังนี้แล้ว อุปกาชีวก กล่าวว่า หุเวยาวุโส เป็นคำเย้ยความว่า ดูก่อนอาวุโส นามว่า อนันตชิโน พึงเป็นชื่อได้ดังนี้แล้วสั่นศีรษะ ถือเอาทางผิดแล้วหลีกไป พระพุทธพจน์ตอนนี้ ไม่ใช่ทรงแสดงธรรม เป็นแต่คำโต้ตอบซักถามกันในระหว่างพระองค์ กับ

อุปกาชีวก แต่มีผลในภายหลัง เพราะเมื่ออุปกาชีวกได้เดินทางไปอยู่ในปัจจันตชนบทแห่งหนึ่ง ในหมู่บ้านของพวกหาปลาหาเนื้อเลี้ยงชีพ ภายหลังเกิดติดใจลูกสาวของหัวหน้าหมู่บ้านนั้น ซึ่งนับถือตนอย่างยิ่ง แล้วก็สละเพศอาชีวกออกไป ได้ลูกสาวของหัวหน้าบ้านเป็นภรรยา จนมีบุตรคนหนึ่ง แต่อุปกะไม่มีฝีมือในทางหาปลาหาเนื้อเป็นอาชีพอย่างชาวบ้านนั้น เป็นแต่คนหาบหามอย่างเดียว จึงถูกภรรยาซึ่งมีชื่อว่านางนาวา เยาะเย้ยให้เป็นที่อับอายอยู่เสมอ เช่นในเวลานางจะเรียกชื่อลูกก็เรียกว่าลูกคนหาบเนื้อเป็นต้น อุปกะจะห้ามปรามอย่างไร นางก็ไม่เชื่อฟัง เพราะเป็นคนหยิ่งในความงามและความเป็นสาวของตน เข้าใจว่าอุปกะจะลุ่มหลง ถึงแม้อุปกะจะบอกนางว่า เธออย่าได้ดูถูกฉัน ฉันมีเพื่อนอยู่คนหนึ่งชื่อว่า อนันตชิโน ผู้ชนะไม่มีที่สุด ถ้าเธอขืนพูดต่อไป ฉันจะไปอยู่กับท่านอนันตชิโนนั้น ถึงกระนั้นก็ไม่วายที่นางจะเยาะเย้ยเขาอยู่อย่างเดิม ต่อมาเขาเหลืออดเหลือทนต่อคำเยาะเย้ยของนางผู้เป็นภรรยา จึงได้หนีออกจากบ้าน เที่ยวสืบถามถึงอนันตชิโนจนไปถึงเมืองสาวัตถี

ในวันนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบด้วยพระพุทธญาณว่า อุปกะ จะมาเฝ้าพระองค์ จึงรับสั่งให้พระสงฆ์ในพระเชตวันวิหารทราบกันว่า ถ้ามีผู้ใดมาถามหาอนันตชิโน ก็ให้นำมาหาพระองค์ เมื่ออุปกะ เข้าไปถามพระภิกษุในพระเชตวันวิหาร ภิกษุเหล่านั้นก็ได้นำเขาเข้าเฝ้าพระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทอดพระเนตรเห็น

อุปกะเข้ามา จึงรับสงทักทายว่า อุปกะเธอเปลี่ยนไปมาก ฝ่ายอุปกะพอได้ยินพระดำรัส เรียกชื่อตน ก็มีความชื่นชมยินดีว่า พระผู้มีพระ-ภาคเจ้ายังจำตนได้ มีความเลื่อมใสยิ่งนัก เมื่อได้เล่าความเป็นมาแห่งตนให้ทรงทราบแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงแสดงธรรม เมื่ออุปกะได้ฟังก็ได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาต่อไป พระพุทธพจน์ ที่ได้ตรัสแก่อุปกาชีวก แม้จะไม่ใช่เป็นเทศนา แต่ก็เพราะพระองค์ทรงเล็งผลสำเร็จในภายหลังที่อุปกาชีวกได้มาฟังธรรม และสำเร็จมรรคผลในตอนหลัง นี้ก็เป็นวิธีการอย่างหนึ่ง ในการทรงฝึกคน แม้จะไม่ได้ผลในทันที ก็มีผลในภายหลัง

การที่พระองค์ตรัสถึงธรรม ที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์ แก่พราหมณ์ หุหุกชาติที่มักตวาดผู้อื่นว่า หึหึ นั้น เป็นพระพุทธอุทานไม่ใช่ตอบแก่พราหมณ์โดยตรง ผลได้ไม่ปรากฏในบาลี แต่หลังจากนั้นพราหมณ์นั้นก็อาจจะเลิกการตวาดผู้อื่น เพราะผู้ที่ตวาดผู้อื่น พระองค์ตรัสว่า ไม่เป็นพราหมณ์ แต่ที่ไม่ได้นำมากล่าวว่า เป็นพระพุทธพจน์ที่ตรัสแก่ผู้อื่น ก็เพราะบาลีแสดงว่า เป็นเพียงพระพุทธอุทานเท่านั้น

เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ที่อยู่ของภิกษุเบญจวัคคีย์แล้ว ฝ่ายภิกษุเบญจวัคคีย์ได้เห็นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็ได้ตั้งกติกาสัญญากันว่า พระสมณโคดมนี้

มีความมักมาก คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความมักมาก เสด็จมา ณ บัดนี้ พวกเราจะไม่พึงอภิวาทกราบไหว้ ไม่ลุกรับ ไม่พึงรับบาตรจีวร ขอแต่ว่าพึงแต่งตั้งอาสนะไว้เถิด ถ้าท่านปรารถนาก็จักนั่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปใกล้ ภิกษุเบญจวัคคีย์เหล่านั้นก็ไม่สามารถจะตั้งอยู่ในข้อกติกาการนัดหมายกันได้ จึงพร้อมกันออกมาต้อนรับ รูปหนึ่งรับบาตรจีวร รูปหนึ่งปูอาสนะ รูปหนึ่งตั้งน้ำล้างพระบาท ตั่งรองพระบาท กระเบื้องเช็ดพระบาท เมื่อพระบรมโลกนาถเสด็จประทับแล้ว ภิกษุเบญจวัคคีย์เหล่านั้น ใช้ถ้อยคำเรียกพระผู้มีพระภาคว่า อาวุโส ซึ่งเป็นการไม่เคารพ พระองค์ตรัสห้ามเธอเหล่านั้นว่า พวกท่านอย่าเรียกร้องด้วยนามว่า อาวุโส เลย ตถาคตเป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะแล้ว ท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังธรรมเถิด อมตธรรมคือพระนิพพานเราได้บรรลุแล้ว เราจะสั่งสอน เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามคำสอนของเราแล้ว ไม่ช้าก็จะกระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งอริยผลด้วยตนเอง เมื่อพระองค์ตรัสดังนี้แล้ว เหล่าภิกษุเบญจวัคคีย์ได้กล่าวค้านลำเลิกเหตุแต่ปางหลังว่า แม้แต่ความประพฤติทุกกรกิริยาปฏิบัติ ซึ่งทำได้ยาก ท่านยังไม่ได้บรรลุ บัดนี้ท่านคลายความเพียรเวียนมาเพื่อมักมาก ไฉนจะตรัสรู้ได้เล่า เมื่อภิกษุเบญจวัคคีย์อ้างเหตุหนหลังขึ้นมาคัดค้านตามความสำคัญดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสห้าม และตักเตือนถึงสองครั้ง สามครั้ง พระองค์จึงมีพระพุทธพจน์ให้เบญจวัคคีย์เหล่านั้นระลึกถึงความหลังว่า ท่าน

ทั้งปวงจำได้อยู่หรือ ซึ่งวาจาเห็นปานดังนี้ (คือคำว่าตรัสรู้แล้ว) เราเคยกล่าวบ้างในปางก่อนแต่กาลนี้หรือ เบญจวัคคีย์เหล่านั้นระลึกขึ้นได้ทันทีว่า ในระยะกาลที่พวกตนอุปฐากอยู่ถึง ๖ ปี พระวาจาเช่นนี้ พระ-องค์ไม่เคยรับสั่งเลย จึงกราบทูลว่า พระวาจาเห็นปานฉะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้ามิเคยได้รับสั่งเลย เพียงแต่พระองค์ ทรงให้ระลึกถึงความหลัง ให้พวกเบญจวัคคีย์เห็นว่าพระองค์ไม่ใช่เป็นผู้ที่มีพระวาจาเหลาะแหละ ทำให้พวกเบญจวัคคีย์มั่นใจ เกิดศรัทธาขึ้นในพระองค์ ว่าพระ-องค์ได้ตรัสรู้จริง จึงตั้งใจฟังธรรม นี้ก็เป็นพุทธวิธีฝึกคนให้มีความเชื่อและเลื่อมใสประการหนึ่ง ต่อจากนั้น ก็ทรงแสดงธรรมจักรเริ่มต้นด้วยการแก้ทิฏฐิของพวกเบญจวัคคีย์ ที่เชื่อในการทำทุกกรกิริยา ที่เรียกว่าอัตตกิลมถานุโยค ให้เห็นว่า ไม่มีประโยชน์เป็นไปเพื่อทุกข์อย่างเดียวบรรพชิตไม่ควรปฏิบัติ เช่นเดียวกับกามสุขัลลิกานุโยค นี้ก็เป็นพุทธวิธีฝึกคนได้ถูกต้องตามอัธยาศัยอย่างหนึ่ง

ภายหลังแต่นั้นมา พระองค์ก็ทรงแสดงธรรมถูกต้องเหมาะสมกับอุปนิสัยจิตใจของคนทุกชั้นทุกผู้ทุกเพศทุกวัย เช่นผู้ที่มีโลภะจัดก็แสดงธรรมเครื่องแก้โลภะ ผู้ที่มีโทสะจัดโกรธจัด ก็ทรงแสดงธรรมเป็นเครื่องแก้โทสะและความโกรธ ผู้ที่มีความลุ่มหลง หรือมิจฉาทิฏฐิก็ทรงแสดงธรรมที่เป็นเครื่องแก้ความลุ่มหลงและมิจฉาทิฏฐิ ซึ่งผู้ฟังแต่ละบุคคล ย่อมได้รับผลตามอุปนิสัยสามารถของตน ๆ ดังจะได้นำมาแสดงเป็นราย ๆ ไป

ทรงฝึกเด็กอันธพาล

เมื่อพระองค์ประทับอยู่ ณ กูฏาคารศาลา คือศาลา มีรูปเป็นเรือนยอดในป่ามหาวันใกล้เมืองเวสาลี

ครั้งนั้น มีราชกุมารของกษัตริย์ลิจฉวีองค์หนึ่ง ตั้งแต่เยาว์วัยเป็นผู้ที่มีอัธยาศัยหยาบช้าทารุณโหดร้าย ไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของพระบิดามารดา ตลอดถึงครูในราชสำนัก ใครจะห้ามปรามว่ากล่าวตักเตือนอย่างไร ก็ไม่ฟังเสียงทั้งนั้น ใช้วาจาถ้อยคำหยาบช้าต่อผู้อื่น และมักจะทำร้ายร่างกายผู้อื่น เพราะแม้เพียงความโกรธด้วยเหตุเล็กน้อยเรื่องเล็กน้อยก็ทำให้เป็นเรื่องใหญ่โต ก่อความวุ่นวายเดือดร้อนขึ้นในราชสำนักเสมอมา กษัตริย์ลิจฉวี ผู้เป็นพระบิดามารดาได้ปรึกษากันว่ากุมารนี้ไม่มีใครแล้วที่จะว่ากล่าวสั่งสอนให้เป็นคนดีได้ เห็นจะเป็นพุทธเวไนย คือเป็นผู้อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นที่จะทรงแนะนำสั่งสอนให้กลับเป็นคนดีได้ เมื่อปรึกษาตกลงกันแล้วจึงได้นำพระกุมารองค์นั้น ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ป่ามหาวัน กราบทูลเรื่องราวและอัธยาศัยของกุมารให้ทรงทราบแล้ว ทูลขอให้พระองค์ประทานโอวาทสั่งสอน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระพุทธดำรัสแก่กุมารนั้นว่า ดูก่อน กุมาร เธอไม่ควรจะดุร้ายหยาบช้าผลุนผลันเบียดเบียนผู้อื่น กุมาร ขึ้นชื่อว่า คนที่มีวาจาหยาบ ย่อมไม่เป็นที่รักแม้ของมารดาบิดา ผู้บังเกิดเกล้า ทั้งไม่เป็นที่รักของบุตรภรรยา หรือสามี ทั้งไม่เป็นที่รักของพี่น้องผู้ร่วมอุทรกัน ทั้งไม่เป็นที่รักของบรรดามิตรและญาติพวกพ้อง ผู้ที่มีวาจาหยาบไม่เป็นที่ชอบใจของใคร ๆ

ทั้งนั้น เป็นที่เกลียดกลัวของผู้อื่น เหมือนกับงูพิษที่จะเข้ามากัดเขา และเหมือนพวกโจรที่ส้องสุมกันอยู่จะปล้นเขา หรือเหมือนกับยักษ์ที่กินคน ใคร ๆ เห็นเข้า ก็กลัวทั้งนั้น ฉันใด ผู้มีวาจาหยาบ ก็ฉันนั้น คนที่มีวาจาหยาบ พอตายไปเพียงวาระจิตที่สอง หลังจากจุติก็เข้าถึงอบาย มีนรกเป็นต้น ซึ่งเป็นที่ทรมาน เต็มไปด้วยความทุกข์ คนผู้โกรธแม้ในปัจจุบันนี้เอง ถึงจะแต่งตัวด้วยเครื่องประดับประดาที่สวยงาม ก็ดูไม่สวยงาม น่าเกลียดน่าชังแท้ คนขี้โกรธ แม้จะมีดวงหน้าที่สวยสมบูรณ์เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญ แต่ก็ย่นเหี่ยวแห้งเหมือนกับดอกบัวที่ถูกลนไฟ หรือเหมือนกระจกที่มีฝ้า หน้าของคนขี้โกรธก็ผิดรูปผิดร่างไปจากปรกติเดิมไม่น่าดูเลย เพราะว่าสัตว์ทั้งหลายอาศัยความโกรธแล้ว ย่อมฆ่าตัวเองด้วยศัสตราก็มี กินยาพิษ ผูกคอตาย กระโดดลงเหวเสียก็มี และผู้ที่ตายเพราะความโกรธอย่างนี้ ย่อมเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น แม้ในปัจจุบันก็ย่อมได้รับข้อครหาติเตียนโดยชาติว่าเป็นผู้เบียดเบียนผู้อื่น เวลาตายไปก็ยังตกนรกอีก แม้เมื่อพ้นจากนรกมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะเป็นผู้ที่มีโรคมาก ตั้งแต่เกิดมาทีเดียว เช่นโรคตาโรคหู เป็นต้น ก็จะเกิดขึ้นกลุ้มรุมเบียนเบียนบุคคลนั้น บุคคลนั้นจะไม่หายจากโรค จะทนทุกข์ทรมานตลอดไปจนตาย ดูก่อน กุมาร เธอจงเป็นผู้มีจิตประกอบด้วยเมตตา–กรุณา อ่อนโยนในสัตว์อื่นผู้อื่นเถิด อย่าเป็นคนขี้โกรธผลุนผลันเลย เพราะว่าผู้ที่มีจิตเมตตากรุณาเช่นนี้จะพ้นจากภัย มีภัยในนรกเป็นต้น ด้วยอำนาจพระพุทธโอวาทที่ทรง

แสดงโดยย่อนี้ กุมารนั้นเมื่อฟังพระโอวาทอยู่ก็ละทิฏฐิมานะ และเป็นคนเรียบร้อย ไม่มีพิษสง มีจิตเมตตาอ่อนโยนบังเกิดขึ้น ด้วยพระพุทธ-โอวาทเพียงครั้งเดียวเท่านั้น เมื่อกลับไปแล้ว ถึงผู้อื่นจะด่า หรือทุบตีก็ไม่โกรธ ทำตนเหมือนกับงูที่ถูกถอดเขี้ยวเสียแล้ว หรือเหมือนกับปูก้ามหัก และเหมือนกับโคเขาหักฉะนั้น ความเรื่องนี้ ภิกษุทั้งหลายทราบกันแล้วจึงสนทนากันว่า ลิจฉวีกุมารนี้ พ่อแม่ญาติมิตร ครูบาอาจารย์สั่งสอนกันมานาน ก็อบรมให้ดีไม่ได้ แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระ-องค์ทรงฝึกกุมารให้ละพยศร้ายได้ เหมือนกับพระองค์ทรงกระทำช้างที่ตกมันให้หยุดนิ่งได้ และสมกับที่พระองค์ตรัสว่า หมอช้างก็ฝึกช้างได้คนฝึกม้าก็ย่อมฝึกม้าได้ พระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงฝึกคนได้ดีกว่านั้น ดังนี้ ผู้ที่ชื่อว่า ฝึกคนได้ดีเท่าพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีเลย เมื่อภิกษุทั้งหลายสนทนากันอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จมารับสั่งถามถึงเรื่องที่ภิกษุเหล่านั้นสนทนากัน เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้วจึงตรัสว่า กุมารนี้ เราสอนเพียงชาตินี้ชาติเดียวหามิได้ แม้ในชาติก่อนเราก็เคยฝึกให้เป็นคนดี ด้วยโอวาทเพียงครั้งเดียวมาแล้วแล้วจึงทรงนำอดีตนิทานมาเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังโดยความว่า

เรื่องคนมีนิสัยร้าย

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ได้เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพราหมณ์ เมื่อเจริญวัยแล้ว ก็ได้ไปเรียนไตรเพทและศิลปะในเมืองตักกสิลา เมื่อเรียนสำเร็จแล้ว

ได้ครองฆราวาสอยู่เพียงเวลาเล็กน้อย บิดามารดาก็ล่วงลับไป จึงได้ออกบวชเป็นฤษี ได้อภิญญา ๕ และสมาบัติ ได้อาศัยอยู่ในป่าหิมพานต์ เมื่ออยู่ในป่าหิมพานต์นานเข้า ก็ไปสู่ชนบทเพื่อต้องการอาหารที่มีรสเค็มรสเปรี้ยว เมื่อไปถึงเมืองพาราณสี ก็เข้าอาศัยอยู่ในราชอุทยาน พอวันรุ่งขึ้นนุ่งห่มเรียบร้อย มีอากัปปกิริยาสมบูรณ์อย่างแบบดาบส เข้าไปภิกษาจารในพระนคร เดินผ่านไปทางสนามหลวง

พระเจ้าพาราณสี ประทับยืนอยู่ที่สีหบัญชร ทอดพระเนตรเห็นพระดาบสนั้นแล้ว ก็ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถของพระดาบสนั้น จึงทรงพระดำริว่า พระดาบสนี้สำรวมอินทรีย์มีใจสงบ เดินทอดสายตาเพียงชั่วแอก ก้าวเท้าเดินมาน่าเกรงขามเหมือนกับราชสีห์ ถ้าสันติธรรมคือธรรมที่เป็นเครื่องสงบสักอย่างหนึ่งจะพึงมีอยู่ไซร้ ก็จะพึงมีในพระดาบสนี้เอง แล้วก็ทรงเหลียวมาทางอำมาตย์ผู้หนึ่ง อำมาตย์ผู้นั้นจึงกราบทูลถามว่า จะให้ทำอะไรพระเจ้าข้า จึงรับสั่งว่า เธอจงไปนำพระดาบสองค์นั้นมา อำมาตย์นั้นเมื่อรับรับสั่งแล้ว จึงเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ ไหว้แล้วจึงเข้าไปรับภาชนะภิกษาจากมือของท่าน เมื่อพระโพธิสัตว์ถามว่าทำไม เขาจึงบอกว่า พระราชารับสั่งให้นิมนต์พระคุณเจ้าไป พระโพธิสัตว์จึงว่า เรามิได้คุ้นเคยกับราชสกุล เราอยู่ป่าหิมพานต์ อำมาตย์นั้นจึงรีบไปกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระราชาจึงรับสั่งว่า พระดาบสที่จะคุ้นเคยในราชสกุลของเราองค์ก่อน ๆ ก็ไม่มี ท่านจงไปนำพระดาบสนั้นมาเถิด อำมาตย์ไปแล้ว อ้อนวอน

พระดาบสให้เข้าไปสู่พระราชวังแล้ว พระราชาทรงนมัสการพระโพธิสัตว์แล้ว เชื้อเชิญให้นั่งบนบัลลังก์ทองภายใต้เศวตฉัตรที่ยกไว้แล้วด้วยดี ทรงอังคาสพระโพธิสัตว์ด้วยโภชนะที่มีรสอันเลิศต่าง ๆ ที่พวกห้องเครื่องจัดไว้เพื่อพระองค์เอง เมื่อพระดาบสฉันเสร็จแล้ว จึงรับสั่งถามว่า พระคุณเจ้าอยู่ที่ไหน พระโพธิสัตว์จึงถวายพระพรว่า อยู่ป่าหิมพานต์ พระราชาจึงดำรัสถามว่า บัดนี้ พระคุณเจ้าจะไปไหน พระโพธิสัตว์จึงถวายพระพรว่า อาตมภาพ จะเลือกหาเสนาสนะอันควรแก่การอยู่ในฤดูฝน พระราชาจึงรับสั่งว่า ถ้ากระนั้น พระคุณเจ้าจงอยู่ในราชอุทยานเถิด เมื่อทรงรับปฏิญญาณของพระดาบสแล้ว พระองค์ก็เสวยพระกระยาหาร เมื่อเสร็จแล้ว ทรงนำพระโพธิสัตว์ไปสู่ราชอุทยานรับสั่งให้สร้างบรรณศาลา ทำให้เป็นที่พักทั้งกลางวันและกลางคืนเสร็จแล้วได้ถวายบริขารสำหรับบรรพชิตแล้ว ทรงมอบหมายหน้าที่ให้ผู้เฝ้าราชอุทยาน คอยดูแลรักษาพระดาบส แล้วจึงเสด็จเข้าสู่พระนคร พระโพธิสัตว์ก็ได้อาศัยอยู่ในพระราชอุทยานนั้น พระราชาก็ได้เสด็จไปหาพระโพธิสัตว์ทุกวัน วันละ ๒ ครั้ง ๓ ครั้งเสมอมา

พระราชาพระองค์นั้น มีพระราชโอรสอยู่องค์หนึ่ง เป็นผู้ดุร้ายหยาบช้า ซึ่งพระบิดาไม่สามารถจะทรงฝึกสอนอบรมให้ดีได้ แม้บรรดาพระประยูรญาติอื่น ๆ ก็ไม่สามารถเช่นกัน จนพวกอำมาตย์ราชบริพาร พราหมณ์ และคฤหบดีทั้งหลาย รวมพวกกันแค้นเคืองพระกุมารนั้น และกล่าวแก่พระกุมารนั้นว่า พระองค์อย่าได้ทำอย่างนี้เลย

แต่พระกุมารก็ไม่เชื่อฟังถ้อยคำของใคร ๆ คงประพฤติตนเป็นผู้ดุร้ายหยาบช้าทารุณอยู่กับใครต่อใครเช่นเดิม จนพระราชาทรงพระดำริว่า คนอื่นนอกจากพระผู้เป็นเจ้าของเรา ซึ่งท่านเป็นพระดาบสผู้มีศีล ไม่มีใครจะสอนลูกของเราได้ จึงได้ทรงนำพระกุมารนั้นไปมอบให้พระดาบสพร้อมด้วยพระดำรัสว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า พระกุมารนี้ เป็นเด็กดุร้ายหยาบช้า ไม่ยอมฟังเสียงใคร ๆ เลย ขอให้พระผู้เป็นเจ้าช่วยหาอุบายฝึกฝนสั่งสอนให้เป็นคนดีด้วยเถิด พระดาบสรับพระกุมารนั้นไว้แล้วจึงนำเดินเที่ยวไปในพระราชอุทยานนั้น.

ต้นเดียวใบเดียว

เมื่อพระดาบสนำพระราชกุมารเดินไปในสวนนั้น จึงมองไปเห็นต้นสะเดาอ่อน ๆ ต้นหนึ่งมีใบเดียว ทันใดนั้น ความคิดของพระดาบสก็เกิดขึ้น เห็นอุบายที่จะฝึกสอนพระกุมาร ซึ่งยังทรงพระเยาว์ไม่ทรงรู้จักต้นสะเดานั้น จึงออกอุบายบอกว่า พระกุมาร จงเก็บใบไม้อ่อน ๆ ต้นเล็ก ซึ่งแตกเป็นหน่อมีใบเดียวนั้นเสวยดูเถิด พระกุมารไม่ทรงรู้จักว่ารสใบไม้นั้นเป็นอย่างไร จึงเก็บใบสะเดาอ่อน ๆ นั้นเคี้ยวดู แต่พอรู้สึกว่าเป็นใบไม้มีรสขมเท่านั้น ก็พิโรธด่าว่าสาปแช่งต้นไม้นั้นเสียอย่างหยาบคายต่าง ๆ พร้อมกับทรงถอนหน่อสะเดานั้นขยี้ทิ้งไป พร้อมกับทรงสำทับไปว่า อ้ายต้นไม้อุบาทว์นี้ ต้นเล็กนิดเดียวสูงแค่ ๔ นิ้วยังขมถึงปานนี้ ถ้าโตขึ้นจะขมสักแค่ไหน และจะทำให้คนอื่น

พลอยถูกรสขมของเจ้าต้องเดือดร้อนล้มตายไปด้วย ฉะนั้น เจ้าต้นไม้ขมนี้เจ้าอย่าเป็นอยู่เลย เมื่อพระดาบสได้เห็นอาการกิริยาของพระกุมารเช่นนั้น จึงถือโอกาสกล่าวสอนว่า พระองค์ถอนแล้วขยี้ต้นสะเดานี้ด้วยคิดว่า ต้นไม้นี้ในเวลายังเด็กอยู่ยังขมถึงปานนี้แล้ว ต่อไปต้นโตขึ้นจะขมสักเพียงไหน ความเจริญหรือความดีของต้นไม้นี้ จะมีมาแต่ไหนนั้น พระองค์ทรงทำแก่ต้นไม้นั้น ฉันใด พวกประชาชนก็จะทำแก่พระองค์ฉันนั้น โดยที่พวกเขาคิดเห็นกันว่า พระกุมารนี้เมื่อยังเล็ก ๆ อยู่ก็ดุร้ายหยาบช้าทารุณถึงปานนี้ ต่อไปเมื่อโตขึ้นได้ครองราชสมบัติจะเป็นอย่างไร คงจะเป็นพระราชาที่ดุร้ายทารุณ ความเจริญของบ้านเมืองและประชาราษฎร์จะมีได้อย่างไร แล้วพวกเขาก็จะกำจัดพระองค์เสีย ไม่ให้ครองราชสมบัติอันเป็นของสกุลวงศ์ของพระองค์ เหมือนกับพระองค์ถอนต้นสะเดานี้ เพราะฉะนั้น จงละความประพฤติที่เป็นเครื่องขมขื่นในใจของประชาชน เหมือนกับความขมของใบสะเดาเพียงใบเดียวนั้นเสียเถิด และต่อแต่นี้ไปจงทรงมีความอดทนต่ออารมณ์ยั่วเย้าต่าง ๆ และจงมีเมตตา กรุณา ในสัตว์อื่นผู้อื่นเถิด เพียงโอวาทที่ประกอบไปด้วยอุปมาครั้งเดียวเท่านั้น พระกุมารก็ละมานะ หมดพยศร้าย ทรงประกอบไปด้วยขันติ เมตตา และกรุณา ตั้งตนอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว ก็ได้ครองราชสมบัติ ทรงปกครองบ้านเมืองโดยธรรม และบำเพ็ญบุญ มีทานเป็นต้นจนตลอดพระชนมายุ.

โทษของการกินสินบน

พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ซึ่งเป็นผู้ครองราชธานีสาวัตถี ในแคว้นโกศลนั้น ได้ทรงทำสงครามกับพระเจ้าอาชาตศัตรูก็หลายครั้ง และบางครั้งจัดแจงกองทัพออกปราบปรามความไม่สงบ ในภายในแว่นแคว้น เช่นครั้งที่ออกปราบองคุลิมาล ซึ่งเป็นโจรเที่ยวฆ่าคน ตัดนิ้วมือมาร้อยแขวนคอไว้ เพื่อจะนับให้ครบพันเป็นต้น เมื่อมีการตระเตรียมกองทัพ ก็ต้องเตรียมอาวุธ หอก ดาบ เครื่องมือ เครื่องใช้ในการรบ โดยเฉพาะดาบ ทหารจะต้องใช้ติดตัวทุกคน และต้องเลือกดาบที่ถูกตำราและคมกล้า จึงจะนับว่าดีเป็นดาบมงคล และเป็นที่พอใจของผู้ใช้ เพราะเหตุนี้ เมื่อทางราชการต้องการดาบดี ๆ มีจำนวนมาก ก็จะต้องประกาศให้ช่างทำดาบนำดาบตัวอย่างมาเสนอ เพื่อคัดเลือกว่าของใครดีไม่ดี ครั้งนั้นในราชสำนักของพระเจ้าปัสเสนทิโกศลนั้น มีพราหมณ์ซึ่งเป็นผู้ชำนาญในการเลือกดาบและพิสูจน์ จนดูลักษณะของดาบว่าเล่มไหนจะดี ไม่ดี ได้ลักษณะมงคลหรือไม่ เป็นผู้ชี้ขาดว่า ดาบของโรงงานนี้ดี ของโรงงานนั้นไม่ดี พระเจ้าปัสเสนทิโกศลก็จะรับสั่งให้ซื้อดาบที่พราหมณ์เลือกลักษณะแล้วทุก ๆ เล่ม ไว้ใช้ในราชการกองทัพ เมื่อมีผู้มาเสนอขายดาบมากรายขึ้น พราหมณ์ซึ่งมีโลภะอยู่แล้ว คิดเห็นอุบายในการหาทรัพย์ได้อย่างสบาย ๆ จึงเรียกสินบนจากเจ้าของดาบที่มาเสนอขาย ใครให้ก็เลือกดาบของผู้นั้นว่าดี มีลักษณะถูกต้องตามตำราคมกล้า เหล็กดีเป็นมงคล แม้ราคาจะแพง เพราะเจ้าของจะได้แบ่ง

ให้ผู้เลือกซึ่งเป็นสินบนก็ตาม พระเจ้าปะเสนทิโกศลก็รับสั่งให้ซื้อดาบนั้นไว้ ส่วนเจ้าของดาบที่ทำอย่างดีคมกล้า ถูกลักษณะแต่ไม่ได้ให้สินบนแก่พราหมณ์ผู้คัดเลือก แม้ราคาถูกกว่าของดีกว่า ก็ขายไม่ได้ จึงเสียใจกลับไป ต่อมามีเจ้าของโรงงานทำดาบโรงหนึ่ง เป็นคนรู้วิธีโกงของพราหมณ์ว่า เวลาเลือกนั้นใช้วิธีดมที่คมดาบ แล้วบอกทันทีว่าดีหรือไม่ดี แม้จะเป็นดาบที่ดีอย่างไรก็ตาม ถ้าเจ้าของไม่ได้ให้สินบนแล้ว ก็ว่าไม่ดีไม่ควรซื้อไว้ แต่ถ้ารายใดได้ให้สินบนจนเป็นที่พอใจแล้ว ถึงแม้ดาบจะไม่ดีไม่ได้ขนาดไม่ถูกลักษณะไม่คม ก็ว่าดี ให้ซื้อไว้ได้ดังนี้ ควรที่เราจะทำพราหมณ์นั้นให้ได้รับความอับอาย จะได้หายโกงกินสินบนเสียบ้าง เมื่อคิดเห็นอุบายอย่างหนึ่งได้แล้ว พอถึงคราวที่ทางราชการเรียกเจ้าของโรงทำดาบให้นำดาบตัวอย่างมาเสนอ เพื่อให้พราหมณ์ผู้ชำนาญเลือก เจ้าของโรงทำดาบที่คิดจะแก้โกงของพราหมณ์นั้น จึงเอาพริกแห้งบดให้ละเอียดเป็นจุณ เป็นละอองแล้ว เทลงในฝักดาบ แล้วสอดดาบตัวอย่างที่คมกล้าเข้าในฝัก แล้วนำไปเสนอในพระราชวัง ในท่ามกลางเจ้าของโรงทำดาบอื่นที่นำไปเสนอเช่นกัน พอได้เวลา พราหมณ์ชักดาบเล่มที่มีพริกผงเป็นละอองอยู่ในฝักขึ้นพิจารณาพอเป็นที และเริ่มดมดาบนั้น ยังไม่ทันจะพูดว่าใช้ไม่ได้ดังที่เคยมาเพราะเจ้าของไม่ได้ให้สินบน พราหมณ์นั้นสูดกลิ่นพริกเข้าไปอย่างเต็มที่ จึงจามขึ้นทันทีที่กำลังทำทีดมคมดาบอยู่ ดาบนั้นปาดจมูกของพราหมณ์ขาดลงไปในที่นั้น พราหมณ์ได้รับทุกข์เจ็บปวด ทั้งอับอายแก่

บรรดาข้าราชการอื่น และพ่อค้าดาบที่ไปประชุมอยู่ในที่นั้นเป็นอย่างยิ่ง ข่าวนี้กระฉ่อนแพร่ไปถึงหมู่ชนชาวพระนครสาวัตถี จนกระทั่งรู้ไปถึงภิกษุทั้งหลายในพระเชตวัน ภิกษุเหล่านั้นก็สนทนากันในโรงธรรมสภาถึงเรื่องผลกรรมชั่วปรากฏทันตาเห็นแก่พราหมณ์ผู้กินสินบน พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาสู่โรงธรรมสภา เมื่อประทับบนพุทธอาสน์แล้ว จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า กำลังสนทนากันด้วยเรื่องอะไรที่ค้างอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลความนั้นให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า คนเห็นแก่ได้ชอบรับสินบนด้วยอาการอย่างนี้ ก็เคยมีมาแล้วในอดีต จึงทรงนำเรื่องในอดีตมาเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง โดยเค้าความว่า

จามดีก็มี จามไม่ดีก็มี

ในกาลนานมาแล้ว เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พราหมณ์ผู้เป็นราชปุโรหิตของพระองค์ ได้รับตำแหน่งเป็นผู้ตรวจดูลักษณะดาบว่า เล่มไหนดีไม่ดี เป็นมงคล และไม่เป็นมงคล เนื้อความต่อนี้ไป เหมือนกับเรื่องปัจจุบันที่เกิดขึ้นแก่พราหมณ์ผู้พิสูจน์เลือกดาบของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล จนถึงตอนที่พราหมณ์ของพระเจ้าพรหมทัตถูกดาบบาดจมูกขาดแล้ว พระเจ้าพรหมทัตจึงรับสั่งให้หมอรักษาบาดแผลจนหายสนิทแล้ว ให้เอาครั่งทำเป็นจมูกปลอมติดไว้ และคงโปรดให้ทำราชการในราชสำนักตามเดิม อันพระราชาในครั้งนั้นไม่มีราชบุตร คงมีแต่พระราชธิดาองค์เดียว จึงได้รับพระราชภาคิไนย

ซึ่งเป็นเจ้าชาย เป็นโอรสของพระภคินีมาเลี้ยงไว้กับพระราชธิดา เมื่อเจ้าชายกับเจ้าหญิงทั้ง ๒ พระองค์ทรงเจริญวัยขึ้น ก็มีความปฏิพัทธ์เสน่หารักกันตามวิสัยของหนุ่มสาว พระราชาก็ทรงตั้งพระทัยไว้ว่า จะอภิเษกเจ้าชายกับเจ้าหญิงต่อไป ถึงกับทรงแจ้งพระราชดำริอันนี้ แก่อำมาตย์บางท่านไว้แล้ว แต่ต่อมาทรงดำริอีกว่า เจ้าชายก็เป็นหลานของเรา เป็นอันว่าเป็นญาติของเราอยู่แล้ว ถ้าเราให้อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงลูกเรา ญาติเราก็ไม่เพิ่มมากขึ้น แต่ถ้าเราสู่ขอราชธิดาของกษัตริย์เมืองอื่นมาให้เจ้าชายผู้หลานเราและให้ครองเมืองนี้ และยกเจ้าหญิงลูกของเราให้แก่พระราชาเมืองอื่น ญาติของเราก็จะมากขึ้น และเราจะได้เป็นใหญ่ในเมืองทั้งสอง เมื่อทรงดำริฉะนี้แล้ว จึงรับสั่งให้อำมาตย์นำเจ้าชายไปไว้ในที่แห่งหนึ่ง ให้เจ้าหญิงประทับอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ไม่ให้พบปะกันได้ เจ้าชายกับเจ้าหญิงซึ่งมีความรักต่อกันอยู่ถูกพรากกันโดยไม่ได้พบเห็นกัน ต่างก็มีความกลัดกลุ้มระทมทุกข์เป็นอย่างยิ่ง

ต่อมาวันหนึ่ง เจ้าชายเห็นอุบายอย่างหนึ่งที่จะได้พบเจ้าหญิง จึงให้คนไปตามหญิงซึ่งเป็นหมอดู หรือที่เรียกว่าแม่มดผู้ใหญ่ อันเป็นที่นับถือของพระราชามาแล้ว ประทานรางวัลแก่หญิงแม่มดนั้น จนเป็นที่พอใจแล้ว จึงรับสั่งว่า ฉันมีความปรารถนาที่จะพบเจ้าหญิง ท่านมีอุบายอย่างไร ที่จะให้ฉันได้พบกับเจ้าหญิงบ้าง นางแม่มดคิดอุบายได้แล้วจึงทูลว่า ไม่เป็นไรเรื่องง่ายนิดเดียว ขอแต่ให้เจ้าชาย

ทำตามคำสั่งของหม่อมฉันก็แล้วกัน เจ้าชายรับว่า จะทำทุกอย่างที่ท่านบอกให้ทำ ขอแต่ให้ได้พบกับเจ้าหญิงเท่านั้น นางแม่มดจึงทูลถึงอุบายทั้งปวงที่ตนคิดได้ ให้เจ้าชายฟังโดยละเอียด คือ เมื่อถึงกำหนดนัดหมายกันแล้ว ให้เจ้าชายไปทำเป็นทีนอนหลังแอ่นในป่าช้า และให้เตรียมคนถืออาวุธไปซุ่มอยู่ในที่กำบังในป่าช้า ให้เอารถม้าไปเตรียมรออยู่ทางด้านหลังของป่าช้า หม่อมฉันจะออกอุบายทูลขอให้พระราชบิดาของเจ้าหญิง อนุญาตให้เจ้าหญิงเสด็จไปทำพิธีสะเดาะพระเคราะห์ในป่าช้า และเอาเตียงวางคร่อมองค์ของเจ้าชายแล้ว จะนำเจ้าหญิงมาให้นอนบนเตียงนั้นแล้ว ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ในเวลานั้นให้เจ้าชายนำพริกที่บดละเอียดเป็นละอองที่ทำให้จาม ขยี้เข้าพระนาสิกแล้วจามขึ้น ๒–๓ ครั้ง ออกจากใต้เตียง พวกคนที่ไปคุ้มกันเจ้าหญิงก็จะตกใจกลัวทิ้งอาวุธพากันหนีไป หม่อมฉันก็จะวิ่งหนีด้วย ต่อนั้นให้เจ้าชายเมื่อออกจากใต้เตียงแล้ว เอาน้ำหอมที่หม่อมฉันเตรียมไว้ ประพรมเจ้าหญิงและประพรมพระองค์เองด้วย แล้วบอกเนื้อความให้เจ้าหญิงทราบว่าเป็นเจ้าชาย แล้วจงนำเจ้าหญิงไปขึ้นรถที่เตรียมไว้นั้นไปสู่สำนักของพระองค์ เรื่องต่อจากนั้นเป็นหน้าที่ของหม่อมฉันที่จะกราบทูลพระราชาเอง

เมื่อได้นัดหมายกับเจ้าชายเป็นที่เรียบร้อยเข้าใจในอุบายกันดีแล้ว นางแม่มดนั้นก็ได้เข้าไปเฝ้าพระราชา กราบทูลว่า ขอเดชะ พระเจ้าข้า หม่อมฉันได้พิจารณาความเป็นไปของเจ้าหญิงพระราชธิดานั้น เห็นว่า

มีกาลกรรณีอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งไม่สามารถแก้ไขในพระราชสำนักนี้ได้ ถ้าจะแก้ให้หายได้ต้องนำเจ้าหญิงไปทำพิธีแก้ในป่าช้าพระเจ้าข้า หรือจะปล่อยให้คงเป็นอยู่อย่างนี้ ก็แล้วแต่จะทรงพระราชดำริเถิด พระราชาจึงตรัสว่า เมื่อลูกของเรามีเคราะห์ร้ายมีทางที่แก้ได้ เราก็จะปล่อยให้ร้ายอยู่อย่างนั้น จะมีประโยชน์อะไร แม่เฒ่าแก้ได้โดยวิธีใด ขอให้แก้โดยวิธีนั้นเถิด เพื่อให้ลูกของเราได้มีความสุขความเจริญ ไม่ทุกข์ยากลำบากใจก็แล้วกัน นางแม่มดได้โอกาสก็กราบทูลว่า หม่อมฉันจะขอพระบรมราชานุญาตนำเจ้าหญิงไปที่ป่าช้าให้นอนบนเตียง ซึ่งตั้งคร่อมศพของคน ๆ หนึ่งไว้แล้ว ประพรมด้วยน้ำหอม ๑๕๐ หม้อแล้ว เจ้า-หญิงจะพ้นจากกาลกรรณี แต่ขอให้พระองค์ได้โปรดให้ราชบุรุษถืออาวุธครบมือ ไปคอยพิทักษ์ป้องกันรักษาเจ้าหญิงด้วยพระเจ้าข้า เมื่อพระราชาทรงรับว่าได้ เราจะอนุญาตให้ทำทุกอย่างแล้ว นางแม่มดก็กราบทูลกำหนดวันแล้ว จึงกราบทูลลาไปเฝ้าเจ้าหญิง เล่าความทั้งปวงว่า จะต้องมีการไปสะเดาะพระเคราะห์ในป่าช้า และจะได้พบกับเจ้าชาย ขออย่าได้ตกพระทัยกลัวอะไรเลย เมื่อเจ้าหญิงได้ฟังคำที่ว่าจะได้พบเจ้าชายเท่านั้น ความกลัวป่าช้าก็หายไปหมด จึงรีบรับคำว่าจะทำได้ขอให้บอกวันเวลามาเถิด เมื่อนางแม่มดบอกวิธีการและวันเวลาแก่เจ้าหญิงแล้ว จึงส่งข่าวไปทูลเจ้าชายให้เตรียมพระองค์ในวันเวลาที่กำหนดนั้น

พอราตรีแห่งการนัดหมายได้มาถึงเข้า ขบวนรถซึ่งมีเจ้าหญิง

ประทับมาก็เคลื่อนจากพระราชวัง พร้อมไปด้วยราชบุรุษถือศัสตราวุธครบมือคอยพิทักษ์มาด้วยเต็มกระบวน พอถึงป่าช้าแม่มดก็นำเจ้าหญิงลงจากรถแล้วให้ราชบุรุษเหล่านั้นยืนอยู่ในที่ใกล้ ๆ นั้น และสั่งว่าเราจะให้เจ้าหญิงไปประทับบนเตียง ซึ่งเราจะตั้งคร่อมศพชายผู้หนึ่งไว้แล้วเราจะบริกรรมมนต์ ศพนั้นจะจามขึ้น ๒–๓ ครั้ง เพราะมนต์ของเราแล้ว คลานออกจากใต้เตียง เมื่อมันเห็นใครก่อนก็จะจับคนนั้นไว้ พวกเจ้าอย่าได้กลัวน๊ะ พวกราชบุรุษเหล่านั้นมองหน้ากันด้วยความหวาดกลัวขนพองสยองเกล้าไปตาม ๆ กัน แต่ไม่มีใครพูดว่าอย่างไร แม่มดก็นำเตียงไปคร่อมศพชายผู้หนึ่งไว้แล้ว ให้เจ้าหญิงขึ้นประทับนอนบนเตียงนั้นแล้ว ก็เริ่มบริกรรม ในบริเวณมณฑลนั้นเงียบสงัด และมีแต่แสงเทียนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จึงทำให้ผู้ที่ไปด้วยนั้น ถึงแม้จะทำใจแข็งอย่างไร แต่พอนึกถึงคำที่แม่มดบอกว่า ผีจามได้ ผีคลานออกมาจับคนได้ เพราะมนต์ของแม่มดขลัง ก็อดที่จะหวาดกลัวขนลุกขนชันไปตาม ๆ กันไม่ได้ เพราะแม่มดบอกไว้ว่า ถ้าศพนั้นคลานออกมาเห็นใครก่อนก็จะจับคนนั้น ราชบุรุษเหล่านั้นก็คอยแต่จะวิ่งหนีเอาตัวรอดทุกคน เมื่อแม่มดกำลังทำพิธีอยู่นั้น ก็ให้อาณัติสัญญาให้เจ้าชายรู้ ฝ่ายเจ้าชายพอรู้ว่าได้เวลาแล้ว ก็เอาพริกผงที่ทรงนำไปแตะเข้าที่พระนาสิกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ก็ทรงจามขึ้น ๒–๓ ครั้งแล้วค่อย ๆ คลานออกจากใต้เตียง แม่มดก็ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง แล้วก็รีบวิ่งหนีไปก่อนคนอื่น พวกราชบุรุษเมื่อเห็นแม่มดซึ่งเป็นหมอผี ยัง

กลัวผี ก็เข้าใจว่าผีนี้ดุแน่ ก็รีบวิ่งหนีตามไปทุกคนไม่มีเหลืออยู่เลย ฝ่ายเจ้าชายเอาน้ำหอมที่แม่มดเตรียมไว้ประพรมเจ้าหญิง แล้วประพรมพระองค์เอง เสร็จแล้วทรงเรียกเจ้าหญิงให้เสด็จลุกขึ้น เมื่อเจ้าหญิงทรงทราบว่าเป็นเจ้าชายแน่แล้ว ก็เสด็จไปกับเจ้าชาย ไปประทับอยู่ ณ สำนักของเจ้าชายหาได้เสด็จกลับไปสู่พระราชวังไม่ ฝ่ายแม่มดก็นำความไปกราบทูลพระราชาให้ทรงทราบว่า เจ้าหญิงได้เสด็จไปอยู่กับเจ้าชาย พระราชาเมื่อได้ทรงสดับแล้ว แทนที่จะทรงพิโรธแม่มดและราชบุรุษผู้พิทักษ์องค์เจ้าหญิงไป กลับรับสั่งว่า เราคิดไว้แล้วเมื่อเห็นลูกเราเศร้าโศกนัก เราจะอภิเษกสมรส จะยกราชสมบัติให้เจ้าชายต่อไป วันต่อมา ก็ได้ทรงจัดการอภิเษกสมรสเจ้าทั้ง ๒ องค์ และยกราชสมบัติให้เจ้าชายครอบครองแทนพระองค์ด้วย เมื่อเจ้าชายได้เป็นพระราชาแล้ว พราหมณ์จมูกปลอมก็ยังรับราชการสืบต่อมา วันหนึ่งเมื่อพราหมณ์เข้าเฝ้าพระราชาหนุ่ม คอยรับใช้อยู่ได้หันหน้าไปทางแสงแดดที่ส่องเข้ามา ยางเหนียวที่ติดจมูกปลอมไว้ ก็อ่อน จมูกปลอมก็หลุดตกลงที่พื้น พราหมณ์รู้สึกละอายจึงก้มหน้าอยู่ พระราชาจึงรับสั่งว่าพราหมณ์ท่านอย่าได้อับอายเลย การจามของคนเรานั้น บางครั้งก็ดีบางครั้งก็ไม่ดี การจามของท่านไม่ดีเพราะต้องเสียจมูกไป แต่การจามของเราดี เพราะทำให้เราได้พระราชธิดาของพระเจ้าลุง และได้ราชสมบัติด้วยดังนี้ เท่ากับพระราชาทรงเตือนพราหมณ์ให้รู้ว่า การไม่ซื่อสัตย์ในหน้าที่ คดโกง กินสินบนนั้นไม่ดี ควรจะตั้งอยู่ในสุจริต-

ธรรมจึงจะดี ถึงแม้จะจาม ก็เป็นการจามมีผลดีแล

เรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังนี้ ได้รู้ทั่วกันไปจนถึงพราหมณ์ผู้เลือกดาบของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล พราหมณ์นั้นรู้สึกตัวว่า ความผิดของเรา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบแล้ว ก็เกิดละอายใจ ก็ไม่กล้าที่จะทำการคดโกงต่อไป การทรงฝึกเวไนยชนของพระองค์ แม้ผู้นั้นจะไม่ได้อยู่ในที่นั้นก็มีผลได้เหมือนกัน เพราะเกิดเป็นผลดีแก่ผู้ที่พระองค์ทรงมุ่งจะสั่งสอน และแก่พุทธบริษัทผู้ได้รู้ได้ฟังพระพุทธโอวาทนี้ทั่วไป.

บนบวช

ในเมืองสาวัตถี ซึ่งเป็นเมืองหลวงแห่งแคว้นโกศล ประชาชนมีความเป็นอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ มีผู้ที่ได้ชื่อว่า เป็นเศรษฐีมีทรัพย์นับด้วยโกฏิมีอยู่มาก เช่น อนาถบิณฑิกเศรษฐี มิคารเศรษฐี และอุตตรเศรษฐี เป็นต้น ในบรรดาเศรษฐีเหล่านั้น อุตตรเศรษฐี มีบุตรชายอยู่คนหนึ่ง มีชื่อว่าอุตตรเศรษฐีบุตร เป็นผู้ที่จุติมาจากพรหมภพ แม้จะโตเป็นหนุ่มแล้วก็ยังไม่มีความรักใคร่พอใจในสตรี ไม่มีความติดด้วยอำนาจกิเลส ถึงแม้พวกเพื่อน ๆ ซึ่งเป็นบุตรเศรษฐีด้วยกันจะชักชวนไปเที่ยวเตร่หาความสำราญ ตามธรรมดาบุตรของผู้มีเงิน แต่อุตตรเศรษฐีบุตรหนุ่มไม่เคยที่จะปล่อยให้การชักชวนของเพื่อนนำตนไปในทางเสื่อมเสียได้ เพราะตั้งแต่เกิดมาจิตใจไม่ได้พัวพันไปด้วยอำนาจกิเลส ตามธรรมดาสัตว์ที่จุติจากพรหมมาเกิดเป็นมนุษย์ ย่อมมีจิตใจสูง กิเลสไม่สามารถที่จะครอบงำทำให้อยู่ในอำนาจได้ ท่านกล่าวกันว่า ในพรหมโลกนั้น ไม่มีภาวะเป็นหญิงเป็นชาย เมื่อจุติจากพรหมมาเกิดเป็นมนุษย์ บางท่านก็เกิดเป็นหญิง บางท่านก็เกิดเป็นชาย แม้ทั้งหญิงและชายที่จุติจากพรหมนั้นจิตใจไม่ติดอยู่ด้วยอำนาจกิเลสกาม อุตตเศรษฐีบุตรก็เป็นเช่นนั้น ถึงแม้จะถูกชักชวนโดยประการต่าง ๆ ก็ไม่เป็นไปตามคำชักชวนนั้น

อยู่มาวันหนึ่ง จะเป็นวันมีงานประจำปี ซึ่งจะมีในกลางเดือน

สิบสอง ซึ่งผู้มั่งมีจะต้องมาเที่ยวหาความสุขสำราญ จากงานมหรสพประจำปีนั้น บุตรเศรษฐีอื่น ๆ ที่เป็นสหายของอุตตรเศรษฐีบุตร เห็นเป็นโอกาสที่จะชักชวนอุตตรเศรษฐีบุตร ให้ไปสนุกสนานหาความสำราญในงานมหรสพ จึงได้พากันไปชักชวนจนถึงบ้าน ขอร้องให้อุตตรเศรษฐีบุตร หาหญิงสาวซึ่งจะได้เป็นคู่เที่ยวหาความสำราญในงานด้วยกัน เพราะพวกเขามีผู้หญิงที่เป็นคู่เที่ยวอยู่แล้วทุกคน แต่กลับถูกอุตตรเศรษฐีบุตร ปฏิเสธว่า ตั้งแต่เกิดมาเขาไม่เคยคิดที่จะมีเพื่อนเป็นผู้หญิง เพราะไม่มีจิตใจเป็นไปเช่นนั้น บรรดามิตรสหายจึงปรึกษากันว่า พวกเราควรจะไปหาหญิงสาวที่ถึงพร้อมด้วยความสวยงามมาให้อุตตรเศรษฐีบุตรจะดีกว่า เมื่อปรึกษากันแล้ว จึงได้ไปหาหญิงสาวรูปงามคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ต้องใจบุรุษเมื่อพบเห็น บอกความต้องการแล้ว ได้นำหญิงสาวนั้นมาสู่เรือนของอุตตรเศรษฐีบุตร บอกอุบายให้หญิงสาวพร้อมทั้งการแสดงต่าง ๆ เพื่อจะทำให้อุตตรเศรษฐีบุตรบังเกิดความพอใจ และยอมไปเที่ยวหาความสำราญในงานด้วยกัน จะได้ชื่อว่าต่างคนต่างมีคู่เที่ยว ความสุขความสำราญจะได้บังเกิดขึ้น แต่เมื่อสหายกลับไปแล้ว อุตตรเศรษฐีบุตรก็ไม่ได้เหลียวดู และพูดกับหญิงนั้นด้วยเลย หญิงสาวเกิดความกระดากขึ้น แต่ด้วยทิฏฐิมานะจะเอาชนะให้ได้ เพราะตัวเองเคยถูกผู้ชายอื่นหลงใหลมามากแล้ว จึงคิดว่าแปลกแท้ ๆ ชายคนนี้ เราก็มีรูปสวยงามถึงเพียงนี้ แต่ทำไมชายผู้นี้ จึงไม่เหลียวมองและพูดจาด้วย เราจะเอาชนะให้จงได้ ด้วยวิธีการของมารยาหญิง และลีลาใน

การเอาชนะใจชาย เมื่อคิดตกลงใจแล้ว จึงแสดงอาการเริ่มต้นด้วยการเริ่มหัวเราะเสียงน้อย ๆ ขึ้นก่อน เพื่อให้อุตตรเศรษฐีบุตรมองดูตน เมื่อเสียงหัวเราะเกิดขึ้น อุตตรเศรษฐีบุตรก็เหลียวไปมองเห็นฟันของหญิงนั้น ที่กำลังหัวเราะอยู่ จึงได้อัฏฐิกสัญญา เห็นเป็นกระดูก แล้วก็ทำสัญญาให้ยิ่งกว่านั้นลงไปอีก ผ่านผิวผ่านหนังเห็นแต่ร่างกระดูกนั่งอยู่ ณ ที่นั้น จึงให้รางวัลแก่หญิงนั้น แล้วบอกให้กลับไป ฝ่ายหญิงสาวเมื่อได้รับรางวัลจนเป็นที่พอใจแล้วก็ออกจากบ้านนั้นไป ในขณะนั้น อิสรชน คือคนเป็นใหญ่คนหนึ่งเดินสวนทางมา เมื่อเห็นหญิงสาวก็มีความพอใจจึงได้ซักถามได้ความว่า หญิงนั้น จะรับสมัครเป็นคู่เที่ยวในงานมหรสพจึงได้ให้รางวัลแล้วนำไปสู่เรือนของตน เมื่องานมหรสพ ๗ วัน ๗ คืน ได้สิ้นสุดลงแล้ว มารดาของหญิงนั้น ไม่เห็นลูกสาวของตนกลับมา ก็ไปถามลูกของเศรษฐีผู้มาชักชวน ลูกของเศรษฐีนั้นจึงบอกว่า ลูกสาวของท่านได้ไปอยู่บ้านของอุตตรเศรษฐีบุตร นางจึงขอร้องให้ลูกเศรษฐีนั้นนำไปที่บ้านของอุตตรเศรษฐีบุตร เมื่อไปถึงก็ถามว่าลูกสาวของฉันอยู่ไหน อุตตรเศรษฐีบุตรจึงว่า บุตรสาวของท่านได้กลับไปแล้ว ตั้งแต่ในวันแรกที่มาถึง นางไม่เชื่อจึงกล่าวว่า ท่านพาลูกสาวของฉันไปซ่อนที่ไหน ท่านจะต้องมีความผิด แม้อุตตรเศรษฐีบุตรจะบอกตามความเป็นจริงอย่างไร นางก็ไม่เชื่อ ร้องไห้ ไปสู่พระราชวังกราบทูลแด่พระราชา พระราชาจึงรับสั่ง ให้เรียกตัวอุตตรเศรษฐีบุตรมาสู่โรงวินิจฉัย แล้วทรงวินิจฉัยคดีด้วยพระองค์เอง เริ่มต้นด้วยทรงซัก

ถามว่า ได้ยินว่า หญิงสาว ซึ่งเป็นลูกสาวโจทย์ ได้ไปที่บ้านเจ้าจริงหรือ อุตตรเศรษฐีบุตร กราบทูลว่า จริงพระเจ้าข้า รับสั่งถามต่อไปว่า เมื่อไปจริงแล้วบัดนี้อยู่ที่ไหน อุตตรเศรษฐีบุตร กราบทูลว่า ข้าพระเจ้าได้ให้รางวัลในวันที่เธอมา และให้กลับไปแล้ว พระราชาจึงรับสั่งต่อไปว่า เจ้าสามารถจะตามหานำตัวเธอมามอบแก่มารดาของเธอได้หรือไม่ อุตตรเศรษฐีบุตรกราบทูลว่า ไม่สามารถจะตามหานำเธอมาให้ได้ เพราะไม่ทราบว่า เธอไปอยู่ที่ไหน พระราชาจึงรับสั่งว่า เมื่อเจ้ารับว่าผู้หญิงไปที่บ้านเจ้าแล้ว เวลาผู้หญิงกลับไม่มีใครเห็น กรณีเช่นนี้ เจ้าย่อมมีความผิด ถ้าไม่ได้ตัวหญิงนี้มา เราจะให้ลงอาญาแก่เจ้า รับสั่งเช่นนี้แล้ว จึงให้ราชบุรุษ จับอุตตรเศรษฐีบุตร มัดมือไพล่หลัง เพื่อนำไปลงพระราชอาญา ราชบุรุษก็ได้จัดการตามรับสั่ง นำอุตตรเศรษฐีบุตรออกจากพระราชวังผ่านไปตามถนนหลายสาย

ชั่วเวลาเล็กน้อย ข่าวนั้นก็ลือกระฉ่อนไปทั่วพระนครว่า อุตตร-เศรษฐีบุตรถูกลงพระราชอาญาเพราะผู้หญิง คนก็ตามไปมุงดูกันแน่นถนนที่ผ่านไป พวกที่รู้อัธยาศัยของอุตตรเศรษฐีบุตร ก็กล่าวว่า กรรมอันนี้ ไม่สมควรแก่ท่านเลย เพราะท่านไม่มีอัธยาศัยเช่นนี้ ในระหว่างเดินไป ด้วยอาการถูกควบคุม และมัดมือไพล่หลัง อุตตรเศรษฐีบุตรจึงคิดว่าความทุกข์อันนี้ที่มาถึงเรา ก็เพราะเราอยู่ครองเรือน ถ้าเราพ้นจากโทษนี้แล้ว เราจะบวชในสำนักของพระมหาโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อข่าวโจษขานดังกระฉ่อนไปถึงบ้านของอิสรชนที่นำหญิงสาวนั้นไปไว้ หญิงสาวจึงถามว่า นั่นเสียงอะไรกัน เมื่อได้ทราบเรื่องตลอดแล้วจึงรีบลงจากบ้านไปโดยเร็ว ร้องตะโกนขอทางจากคนทั้งหลายว่า เจ้าข้าเอ๊ย ขอให้ฉันเห็นราชบุรุษเถิด เมื่อคนแยกทางให้ ก็ตรงเข้าไปแสดงตัวให้ราชบุรุษเห็นพร้อมทั้งประกาศว่า ฉันนี่แหละที่เป็นต้นเหตุแห่งคดีเรื่องนี้ ฉันยังอยู่ ในเวลานั้นมารดาของหญิงสาว ซึ่งได้เดินไปในขบวนนั้นด้วย เมื่อเห็นลูกสาวของตนก็มีความยินดีว่า ลูกของเรายังมีชีวิตอยู่ ราชบุรุษก็มอบหญิงนั้นแก่มารดา และปล่อยอุตตรเศรษฐีบุตรให้เป็นอิสระ แล้วก็กลับไป อุตตรเศรษฐีบุตรถูกแวดล้อมด้วยสหาย จึงไปสู่แม่น้ำลงสนานศีรษะ แล้วกลับไปเรือน เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว จึงขออนุญาตมารดาบิดาเพื่อจะบวช เมื่อได้รับอนุญาตแล้ว ถือเอาผ้าจีวร แวดล้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมแล้วขอบรรพชา เมื่อได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ได้เรียนพระกัมมัฏฐานเจริญวิปัสสนา ไม่ช้าไม่นาน ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายประชุมกันในโรงธรรมสภา และได้กล่าวถึงเรื่องของอุตตรเศรษฐีบุตรว่า อุตตรเศรษฐีบุตรเมื่อภัยบังเกิดขึ้นแก่ตน จึงรู้คุณพระศาสนา คิดว่าเมื่อพ้นจากทุกข์นี้แล้วจักบวช ด้วยความบนตัวบวช อันเป็นความคิดอันดีนี้ ก็พ้นจากความตายได้ และก็บวชจริง ๆ เมื่อบวชแล้วก็ได้สำเร็จผลอันเลิศ ในขณะนั้นพระศาสดาเสด็จ

มาสู่โรงธรรมสภา ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า กำลังสนทนาอะไรกันอยู่ เมื่อภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น กราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า ไม่ใช่เฉพาะแต่อุตตรเศรษฐีบุตรเท่านั้น ที่เมื่อภัยเกิดขึ้นแก่ตน จึงคิดหาอุบายปลดเปลื้องภัยนั้น แล้วพ้นจากมรณภัยได้จริง ๆ แม้บัณฑิตในอดีตกาลเมื่อภัยบังเกิดขึ้นแก่ตน ก็คิดหาทางที่จะพ้นจากทุกข์นั้น ด้วยอุบายที่แยบคาย ก็ย่อมพ้นจากมรณภัยได้จริง ๆ ก็เคยมีมาแล้ว พระองค์จึงทรงนำเรื่องในอดีตกาลมาเล่า ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง โดยความว่า

คนเลี้ยงนกไม่ชอบนกผอม

ในอดีตกาล เมื่อพระโพธิสัตว์หมุนเวียนไปเกิดด้วยอำนาจจุติปฏิสนธิ ครั้งหนึ่งได้เสวยพระชาติเป็นนกคุ่ม ในครั้งนั้นพรานดักนกคุ่มคนหนึ่ง ได้ดักนกคุ่มจากป่ามาเป็นอันมาก นำไปเลี้ยงไว้ที่บ้าน เมื่อใครมาซื้อก็ขายไป ได้ทรัพย์มาเลี้ยงชีวิตโดยทำนองนี้ ต่อมาวันหนึ่ง พรานนกนั้นดักได้นกพระโพธิสัตว์ กับนกคุ่มอื่นเป็นอันมาก มาเลี้ยงไว้ขายตามที่เคย พระโพธิสัตว์จึงคิดว่า ถ้าเรากินเหยื่อที่พรานนี้ให้ ตัวเราก็จะอ้วน เมื่อมีคนมาซื้อ พรานก็จะจับเราขายไป แต่ถ้าเราไม่ยอมบริโภคเหยื่อและน้ำ เราก็จะผอม เมื่อคนเห็นเราผอมก็จะไม่ซื้อเราไป ความสวัสดีก็จักมีแก่เราด้วยอุบายนี้ เราจักทำอุบายอย่างนี้แหละ เมื่อคิดได้แล้ว ก็ทำอย่างนั้น คือไม่กินเหยื่อและน้ำ จนผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก พวกที่มาซื้อนกเห็นเข้าแล้วก็ไม่มีใครซื้อ เมื่อนกคุ่มตัวอื่น ๆ หมดไปแล้ว เหลือแต่พระโพธิสัตว์ พรานนกก็จับออกมาจากกรง วางไว้

ที่ประตู แล้วก็ยกขึ้นให้เกาะที่ฝ่ามือ เริ่มที่จะพิจารณาดูว่า ทำไมนกตัวนี้จึงผอมนัก พระโพธิสัตว์พอรู้ว่า นายพรานเผลอก็กางปีกออกบินหนีไปสู่ป่าตามเดิม พวกนกคุ่มที่อยู่ในป่าเห็นแล้วมารุมถามว่า ท่านหายไปไหนเสียหลายวัน เมื่อพระโพธิสัตว์บอกว่า ถูกนายพรานจับไป จึงถามต่อไปว่า เมื่อเช่นนั้น ท่านพ้นมาได้ด้วยอุบายอย่างไร พระโพธิสัตว์จึงตอบว่า เราไม่กินเหยื่อไม่กินน้ำที่นายพรานให้ ร่างกายเราก็ผอมจึงไม่มีใครต้องการเรา เราจึงพ้นมาได้ด้วยอุบายนี้ แล้วกล่าวต่อไปว่า บุรุษเมื่อทุกข์มาถึงแล้ว ถ้าไม่คิดหาอุบายว่าจะพ้นจากทุกข์นี้ ด้วยอุบายดังนี้ ก็จะไม่ถึงซึ่งความพ้นทุกข์ไปได้ และบัดนี้ พวกท่านจงดูผลแห่งอุบายนี้ที่เราคิดได้แล้ว เราจึงพ้นทุกข์ได้คือพ้นจากการถูกฆ่าและถูกขังมาได้ พระโพธิสัตว์ได้เล่าเหตุการณ์ที่ได้กระทำมาให้นกเหล่านั้นฟังจนทุกประการ

พระบรมศาสดาได้นำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายให้รู้จักหาอุบายที่จะพ้นทุกข์ในคราวที่มีทุกข์ อย่าปล่อยตนให้อยู่ในกองทุกข์ โดยไม่คิดแสวงหาอุบายเครื่องพ้นทุกข์ นี้ก็เป็นวิธีอันหนึ่งที่พระองค์ทรงฝึกเวไนยชน ในการที่จะทำตนให้พ้นทุกข์ โดยยกเรื่องนกคุ่มขึ้นเป็นตัวอย่างว่า แม้แต่นกก็ยังฉลาดเอาตัวรอดได้ เกิดเป็นคนก็ควรเอาตัวรอดให้ได้.

ร.พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๑๗/๑๑/๒๕๑๐ โทร. ๘๑๗๗๙๐

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
, ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 23111
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๑๐